

**Електронна бібліотека
видань історичного факультету
Харківського університету**

Бутенко В. І. Деякі риси колгоспного будівництва на Україні в 1928 – 1929 рр. // Вісник Харківського університету. – 1966. – № 17: Історична серія. – Вип. 1. – Харків: Видавництво ордена Трудового Червоного Прапора державного університету імені О. М. Горького, 1966. – С. 49 – 53.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт історичного факультету.

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
історичний факультет. **E-mail:** istfac@univer.kharkov.ua

©Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна; історичний факультет

©Автор статті

©Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництво

©Ідея та створення електронної бібліотеки – А. М. Домановський

ДЕЯКІ РИСИ КОЛГОСПНОГО БУДІВНИЦТВА НА УКРАЇНІ

В 1928—1929 РОКАХ

В. І. Бутенко

Історія колективізації сільського господарства висвітлена в радянській історіографії дуже широко. За останні п'ятнадцять років цій проблемі присвячено багато монографій, статей та історичних нарисів. Проте майже вся дослідницька література стосується або історії масової колективізації, або ж історії колгоспного будівництва до XV з'їзду партії, тобто до 1928 року¹. Період безпосередньої підготовки суцільної колективізації досліджений і вивчений ще недостатньо, що відзначено в сучасних історіографічних оглядах². Це цілком стосується також історіографії колективізації на Україні, яка представлена лише кількома роботами з даного періоду³. Звичайно, в кожній праці з історіографії суцільної колективізації якоюсь мірою розглядається період її безпосередньої підготовки, але це не може замінити спеціальних досліджень даного етапу соціалістичної перебудови сільського господарства.

Таким чином, у нашій історіографічній літературі ще не досить глибоко й чітко вивчені особливості колгоспного будівництва в 1928—1929 рр. на Україні і, зокрема, такі важливі питання, як динаміка колгоспного руху, форми усупільнення селянських господарств, роль сільськогосподарської кооперації, МТС та машинно-тракторних колон у колективізації, організаційно-господарський розвиток колгоспів, труднощі колгоспного будівництва в зазначений період та інші.

У цій статті розглядаються основні риси колгоспного будівництва на Україні від XV з'їзду партії до осені 1929 р., тобто до початку суцільної колективізації і ліквідації куркульства як класу.

XV з'їзд партії у своїх рішеннях підкреслив, що весь попередній історичний досвід довів правильність лєнінського кооперативного пла-

¹ Найбільш докладний огляд цієї літератури маємо у статтях: В. П. Данилов. Изучение истории советского крестьянства; У книзі «Советская историческая наука от XX к XXII съезду КПСС». История СССР, М., 1962, стор. 474; М. Л. Богденко, В. П. Данилов, И. М. Зеленин. Коллективизация сельского хозяйства в СССР. У книзі «Очерки по историографии советского общества». М., 1965, стор. 357.

² Там же.

³ И. Л. Шерман. Организационно-хозяйственное развитие колхоза Украины в 1927—1928 гг. Научные записки Харьковского педагогического института, т. 19, 1957 г.; И. Л. Шерман. Роль машинно-тракторных станций в коллективизации сельского хозяйства на Украине (1927—1929 гг.). Труды исторического факультета Харьковского государственного университета ім. О. М. Горького, т. 4, 1956 р.; І. І. Слин'яко. Соціалістична перебудова і технічна реконструкція сільського господарства України в 1927—1932 рр. К., 1961 р.; З. Г. Шуль'га. Підготовка суцільної колективізації сільського господарства на Україні. К., 1960.

ну, і в наступні роки соціалістична перебудова сільського господарства повинна стати основним завданням політики партії на селі¹. Розкривши об'єктивно-історичну необхідність і передумови колективізації, XV з'їзд відзначив, що після деякого критичного періоду колективні господарства показали свою життєздатність і переваги перед роздрібними селянськими господарствами².

Таким чином, з 1928 р. настає якісно новий етап соціалістичної перебудови сільського господарства, коли створювалися безпосередні передумови для масової колективізації. Зокрема, на Україні колгоспний рух уже в 1928 р. набирає перших ознак суцільного характеру, на що з повною підставою указав у своїх рішеннях II Всеукраїнський з'їзд колгоспів у травні 1928 р.³ Це особливо стосується степових районів України, де вже тоді до колгоспів вступила значна частина середнього селянства.

Статистика колгоспного руху цілком підтверджує цей висновок, про що свідчать такі дані⁴:

Таблиця 1

Кількість колгоспів	На 1 жовтня					
	1924 р.	1925 р.	1926 р.	1927 р.	1928 г.	1929 р.
В абсолютних цифрах	4391	5489	5064	6216	12042	16863
В %	100,1	125,0	115,0	145,0	274,0	384,0

З табл. 1 видно, що, починаючи з 1928 р., в динаміці колективізації відбувається значне зрушення. Це особливо наочно виявилось у степовій частині України, де для цього були особливо сприятливі умови.

Інтенсивніше зростання числа колгоспів у степових районах пояснювалося більшою кількістю тут тракторів та інших сільськогосподарських машин, простішою формою організації зернових господарств порівняно з господарствами технічних культур або тваринницькими, швидшим розвитком МТС, тракторних колон і посиленням фінансуванням сільського господарства. На літо 1929 р. питома вага колективних об'єднань у Степу по відношенню до всієї України становила 65%⁵.

Абсолютно новим і особливо характерним явищем у сільському господарстві України в 1928—1929 рр. була колективізація цілих земельних громад, сіл та кушування колективних об'єднань. Тільки за період від жовтня 1928 р. до квітня 1929 р. на статут колгоспів у республіці перейшло 236 земельних громад і було створено 121 кушове об'єднання, до яких ввійшло близько 1000 колгоспів⁶. На 1 жовтня 1929 р. повністю було колективізовано 465 земельних громад⁷.

Вирішальну роль у розвитку колгоспного руху відіграли МТС і тракторні колони, створені в цей період. Обробіток землі цілих селян-

¹ КПРС в резолюціях, рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. Київ, 1954, ч. II, стор. 441.

² Там же, стор. 14.

³ Постанови II Всеукраїнського з'їзду колгоспів. Харків, 1928, стор. 41.

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 27, оп. 10, спр. 4, арк. 9.

⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 559, оп. 1, спр. 75, арк. 27.

⁶ «Історія колективізації сільського господарства УРСР». Збірник документів і матеріалів, т. II. К., 1965 р., стор. 178.

⁷ ЦДАЖР УРСР, ф. 27, оп. 10, спр. 4, арк. 35.

ських громад тракторними колонами вперше був застосований машинно-тракторною станцією радгоспу ім. Т. Г. Шевченка на Одещині, організованою восени 1928 року. До весни 1929 р. тракторні колони були створені в усіх округах України. До цього треба додати прокатні пункти, які також відіграли велику роль у прискоренні темпів колективізації в 1928—1929 рр. Прокатні пункти почали створювати ще на початку 20-х років, але характерно, що за півтора року, які передували суцільній колективізації, їх було створено більше, ніж за весь попередній час. Улітку 1929 р. на Україні вже діяло близько 7500 прокатних пунктів. При цьому слід відзначити, що прокатні пункти, створені в 1928—1929 рр., були значно більші і краще оснащені новою технікою, тракторами тощо. На цій же основі відбувалась повсюдна реорганізація старих прокатних пунктів¹.

Про велику роль МТС і тракторних колон в справі колективізації селянських господарств у 1928—1929 рр. свідчить діяльність Баштанської МТС Одеського округу, МТС радгоспу ім. Т. Г. Шевченка та інших.

Важливою рисою колгоспного руху напередодні суцільної колективізації було укрупнення земельної площі колективних господарств, що становило особливо важливу умову їх дальшого розвитку. Процес укрупнення колективних об'єднань, звичайно, відбувся і до 1928 р., але саме в даний період спостерігалось значне зрушення в цій справі. Наприклад, якщо середня земельна площа сільськогосподарської артілі в жовтні 1927 р. дорівнювала 100 га, а ТСОЗу — 76, то на літо 1929 р. вже стало відповідно 145 і 151 га. Зросла і кількість селянських господарств в артілях і ТСОЗах².

Узбільшенні земельної площі колективних господарств велику роль відіграли тракторні колони та кушування колгоспів. Переконливим доказом цього є приклад Баштанської МТС, під впливом якої навесні 1929 р. 34 колективних об'єднання, злившись, утворили п'ять колгоспів³.

Цей же процес інтенсивно відбувався в ході кушування колективних господарств. Поряд із збільшенням загальної кількості кущів і укрупненням їх шляхом об'єднання і влиття в них нових колгоспів укрупнювалися також колективні господарства шляхом злиття декількох в одно. Таким чином, кушові об'єднання були організуючим центром колективних господарств. Як приклад можна навести Херсонський округ, де влітку 1929 р. за три місяці кількість кушових об'єднань зменшилася втричі, число колгоспів у них зросло тільки з 180 до 217, але кількість землі на один колгосп збільшилася з 400 до 900 га.

Про динаміку кушування колгоспів у 1928—1929 рр., на час суцільної колективізації, говорять такі дані: на квітень 1929 р. існував 121 куш, що об'єднували 989 колгоспів з земельною площею 255 941 га, на липень уже було 198 кущів, а в них 1557 колгоспів з земельною площею 3 175 127 га⁴.

Дуже важливою проблемою колгоспного руху є форми кооперування селянських господарств та соціальний склад об'єднань. Форми кооперування селянських господарств та соціальний склад колективних

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 27, оп. 10, спр. 317, арк. 2.

² «Історія колективізації сільського господарства». 36. документів і матеріалів, т. II. К., 1965, стор. 373.

³ Там же, стор. 181.

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 27, оп. 10, спр. 4, арк. 36.

об'єднань відображали суть соціалістичної перебудови сільського господарства на різних етапах мали вирішальний вплив на дальший розвиток колективізації.

Слід мати на увазі, що в 1928—1929 рр., тобто до початку суцільної колективізації, об'єднання селянських господарств провадилося у відповідності з лєнінськими принципами добровільності і ніяких примусово-адміністративних заходів не застосовувалося. Це був дійсно природний процес виробничого кооперування, що відбивав бажання трудового селянства поліпшити свій добробут. Про це свідчить і розпад багатьох колективних об'єднань в тих випадках, коли вони з якихось причин не виправдували надій селян на вихід із скрутного матеріального становища. Про еволюцію форм колективних об'єднань у роки, що передували суцільній колективізації, переконливо свідчать такі дані¹.

Таблиця 2

Форми колективних об'єднань	1927 р.		1928 р.		1929 р.	
	кількість	%	кількість	%	кількість	%
Комуни	242	3,9	287	2,4	613	3,6
Артілі	2180	34,4	2473	20,5	4144	24,5
Товариства СОЗ	3894	61,7	9282	77,1	12106	71,9
Разом	6316	100,0	12042	100,0	16863	100,0

З наведених даних видно, що найвищу питому вагу мали і найшвидше зростали простіші виробничі об'єднання—ТСОЗи. Якщо в 1927 р. вони становили 61,7% всіх колгоспів, то в 1928 р.—77,2%. Деяке зниження питомої ваги ТСОЗів у 1929 р. пояснюється тим, що наведена нами таблиця складена за даними грудня 1929 року, тобто коли вже починалась суцільна колективізація і було взято курс на сільськогосподарську артіль, як основну форму колгоспів. Про це говорять і такі дані: з осені 1928 р. до осені 1929 р. з 6659 створених колгоспів було 5110 ТСОЗів, 1390 артіль і 159 комун². За цей же час 10% усіх колгоспів розпалося. Отже, ТСОЗи в той час були основною формою колективних об'єднань селянських господарств. Але зростала кількість і сільськогосподарських артіль — вищих форм виробничих об'єднань.

Форми колективних об'єднань обумовлювали, певне співвідношення в них різних соціальних груп. У комунах та артілях бідноти було 60—70%, а в ТСОЗах — 30—45%. Як бачимо, переважала в колективних об'єднаннях біднота, хоча дедалі більше ставало в них і середняків.

Надання переваги ТСОЗам говорить про те, що селяни, починаючи вести колективне господарство, усуспільнювали тільки землю та найскладніший реманент. Рівень усуспільнення реманенту в сільськогосподарських артілях і ТСОЗах видно з таких даних (Таблиця 3) (в %) ³.

З наведених даних слід також зробити висновок, що в 1927—1928 рр. питома вага усуспільненого реманенту збільшувалася за рахунок індивідуального та придбаного колгоспами.

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 27, оп. 10, стр. 4, арк. 37.

² Там же.

³ Там же, ф. 27, оп. 10, стр. 25, арк. 81.

Таблиця 3

Реманент	Артлі		ТСОЗи	
	1927 р.	1928 р.	1927 р.	1928 р.
Трактори	100	100	100	100
Трієри	96,3	98,0	52,2	56,5
Сівалки	93,7	94,2	46,1	53,2
Плуги	73,7	94,2	20,3	25,7

Одним з важливих показників соціалістичної перебудови сільського господарства був розвиток спеціалізованої сільськогосподарської кооперації та найпростіших форм об'єднань у землеробстві, тваринництві, у виробництві технічних культур. Ці форми кооперування в умовах радянської держави створювали сприятливий ґрунт для колективізації. Зростання їх почалося ще в першій половині 20-х років. Серйозні зрушення сталися в 1927—1929 рр. Так, на весну 1929 р. кількість скотарсько-молочарських, бурякових, меліоративних та інших об'єднань, зросла проти 1927 більш ніж удвоє і становила майже 11 000¹.

Новим явищем у розвитку цих форм стали машинно-тяглові товариства, які почали створюватися в 1928—1929 рр. Влітку 1929 р. на Україні було 337 таких товариств. Створювала їх переважно сільська біднота, що була зацікавлена у спільному використанні живої тяглової сили. Характерно, що в ці роки відбувалося незначне зростання машинно-тракторних товариств. Це пояснювалося появою МТС і тракторних колон, які обслуговували різні селянські кооперативні об'єднання.

Колгоспний рух на Україні в 1928—1929 рр. являє собою особливий етап в історії соціалістичної перебудови сільського господарства і характеризується специфічними рисами. Якісні зрушення і кількісні зміни, що відбулися в цей період, підготували ґрунт для переходу до суцільної колективізації.

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 558, оп. 1, спр. 2, арк. 66.